Asian Journal of Technology and Applied Sciences
ISSN: 2301-xxxx (online) | IF: 10.01 | Vol: 1, issue 1
Available: http://asiansciencejournal.org

INTERNETDAGI HUQUQBUZARLIKLAR (KIBERJINOYAT)

Keulimjaev Bahadir
Jamoat xavfsizligi universiteti, Yurispredenciya 1-bosqich talabasi

Abstract: Internetdagi huquqbuzarliklar, ya'ni kiberjinoyatlar, zamonaviy axborotlashgan jamiyatning eng murakkab va tez rivojlanayotgan muammolaridan biridir. Raqamli texnologiyalar, internet va mobil qurilmalar hayotimizning ajralmas qismiga aylangan sari, jinoyatchilik ham yangi shakl va usullarni o'zlashtirmoqda. An'anaviy jinoyatlardan farqli ravishda, kiberjinoyatlar hududiy chegaralarni tan olmaydi, ular tezkor, ko'pincha anonim tarzda amalga oshiriladi va qisqa vaqt ichida katta miqdordagi zarar yetkazishi mumkin. Shu boisdan, mazkur masala nafaqat huquqshunoslar, balki butun jamiyat uchun muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: zararli dasturlar, ma'lumotlarini kiritish, maxsus havola orqali.

Kiberjinoyat tushunchasi keng qamrovli bo'lib, u axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositasida sodir etiladigan barcha turdagi huquqbuzarliklarni o'z ichiga oladi. Bunga noqonuniy kirish (xakerlik), ma'lumotlarni o'g'irlash, internet firibgarligi, shaxsiy ma'lumotlarni noqonuniy tarqatish, kiberbulling, zararli dasturlar yaratish va tarqatish kabi ko'plab harakatlar kiradi. Ushbu jinoyatlarning asosiy belgisi – ular virtual muhitda sodir etilishi va ko'pincha jinoyatchining shaxsini aniqlashning murakkabligidir.

Internet firibgarligi eng keng tarqalgan kiberjinoyatlardan biri hisoblanadi. Masalan, foydalanuvchiga bank nomidan SMS yoki elektron xat yuborilib, unda hisob bloklangani haqida yolg'on ma'lumot beriladi va maxsus havola orqali karta ma'lumotlarini kiritish so'raladi. Natijada, jabrlanuvchining bank kartasidagi mablag'lari o'g'irlanadi. Yana bir misol sifatida ijtimoiy tarmoqlarda "yordam" bahonasida pul so'rash holatlarini keltirish mumkin. Jinoyatchilar boshqa insonlarning akkauntlarini buzib, ularning yaqinlariga murojaat qiladi va ishonchdan foydalanib mablag' undiradi. Bu turdagi jinoyatlar, ayniqsa, aholi orasida raqamli savodxonlik yetarli bo'lmagan hollarda keng tarqaladi.

Kiberbulling ham zamonaviy jamiyatda dolzarb muammolardan biridir. Bu, ayniqsa, o'smirlar va yoshlar orasida keng uchraydi. Masalan, bir o'quvchi haqida noto'g'ri yoki haqoratli ma'lumotlar tarqatilishi, uning fotosuratlariga salbiy izohlar yozilishi yoki uni ijtimoiy tarmoqlarda ommaviy tarzda masxara qilish holatlari uning ruhiy holatiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Bu esa nafaqat huquqiy, balki psixologik oqibatlarga ham olib keladi.

Shaxsiy ma'lumotlarning noqonuniy tarqatilishi ham jiddiy xavf tug'diradi. Masalan, ayrim hollarda foydalanuvchilarning shaxsiy suratlari yoki yozishmalari ularning roziligisiz internetga joylashtiriladi. Bu esa insonning sha'ni, qadr-qimmati va shaxsiy hayot daxlsizligi huquqlarini buzadi. Ayniqsa, bu kabi holatlar orqali odamlarni shantaj qilish, ya'ni pul talab qilish holatlari ham kuzatiladi. Bunday jinoyatlar ko'pincha jabrlanuvchini ruhiy bosim ostida qoldiradi.

Zararli dasturlar bilan bog'liq jinoyatlar ham keng tarqalgan. Masalan, foydalanuvchi bepul dastur yuklab olaman deb o'ylab, aslida virusli faylni yuklab oladi. Ushbu dastur orqali uning kompyuteridagi barcha ma'lumotlar uchinchi shaxsga yuborilishi yoki qurilma boshqaruvi qo'lga olinishi mumkin. Ayrim hollarda esa "ransomware" deb ataluvchi dasturlar orqali foydalanuvchining fayllari bloklanadi va ularni qayta tiklash uchun pul talab qilinadi. Bu turdagi jinoyatlar yirik kompaniyalar va davlat tashkilotlariga ham katta zarar yetkazishi mumkin.

Asian Journal of Technology and Applied Sciences
ISSN: 2301-xxxx (online) | IF: 10.01 | Vol: 1, issue 1
Available: http://asiansciencejournal.org

Kiberjinoyatlarning yana bir ko‘rinishi sifatida noqonuniy kontent tarqatishni ham ko‘rsatish mumkin. Bu noqonuniy axborotlar, soxta yangiliklar yoki jamiyatda vahima uyg‘otuvchi materiallar bo‘lishi mumkin. Masalan, ijtimoiy tarmoqlarda tekshirilmagan ma’lumotlarning tez tarqalishi ayrim hollarda jamoatchilik orasida noto‘g‘ri fikr shakllanishiga olib keladi. Bu esa ijtimoiy barqarorlikka salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Kiberjinoyatchilikka qarshi kurashishda huquqiy mexanizmlar muhim rol o‘ynaydi. O‘zbekiston Respublikasida bu borada bir qator qonunlar qabul qilingan bo‘lib, ular axborot xavfsizligini ta’minlash va foydalanuvchilarning huquqlarini himoya qilishga qaratilgan. Shu bilan birga, jinoyat qonunchiligida ham kiberjinoyatlar uchun javobgarlik belgilangan. Biroq, texnologiyalar tez o‘zgarib borayotganligi sababli qonunchilikni muntazam ravishda yangilab borish zarur.

Amaliy jihatdan esa, kiberjinoyatchilikka qarshi kurashda profilaktika choralarining o‘rni beqiyosdir. Foydalanuvchilarni internetdan xavfsiz foydalanishga o‘rgatish, ularning raqamli savodxonligini oshirish orqali ko‘plab jinoyatlarning oldini olish mumkin. Masalan, kuchli va murakkab parollar yaratish, ikki bosqichli autentifikatsiyadan foydalanish, noma’lum havolalarga kirmaslik, shaxsiy ma’lumotlarni oshkor etmaslik kabi oddiy qoidalar har bir inson uchun muhimdir.

Shuningdek, tashkilotlar darajasida ham axborot xavfsizligini ta’minlash choralarini kuchaytirish talab etiladi. Masalan, zamonaviy antivirus dasturlaridan foydalanish, tizimlarni muntazam yangilab borish, xodimlar uchun maxsus treninglar tashkil etish orqali xavfsizlikni oshirish mumkin. Chunki ko‘plab kiberhujumlar inson omili, ya’ni xodimlarning ehtiyotsizligi sababli yuzaga keladi.

Xulosa qilib aytganda, internetdagi huquqbuzarliklar ko‘lamining kengayib borayotgani ularni chuqur o‘rganish va samarali choralar ko‘rishni talab etadi. Kiberjinoyatchilikka qarshi kurash faqat huquqni muhofaza qiluvchi organlarning vazifasi emas, balki har bir foydalanuvchining ham mas’uliyatini talab qiladi. Faqatgina huquqiy bilim, texnologik himoya va ijtimoiy ong uyg‘unlashgan holda ushbu muammoni samarali hal etish mumkin.